

KRIMINOLOGICKÉ SÚVISLOSTI Z OKRUHU NEDBANLIVOSTNEJ TRESTNEJ ČINNOSTI SPÁCHANEJ V MER Z NEDBANLIVOSTI

Dr. Ferenc IRK

1. ÚVOD

Rozvoj vedy, technický pokrok, urbanizácia a industrializácia za posledné polstoročie podstatne preformovali život človeka. Využitie pracovného a voľného času sa v mnohých smeroch stalo obsažnejším. Zároveň nás v živote sprevádzajú prvky ohrozenia, ktoré boli skôr neznáme. Tieto brzdia vývoj a negatívne dôsledky vyplývajú často z nedbanlivosti ľudí.

Najťažšími formami nedbanlivostného správania sa — posudzovanými v súčasnosti z hľadiska následku — sú trestné činy. Ba čo viac, boli nimi aj pred stáročiami a tisícročiami. Primitívne spoločnosti (často) primitívne spôsobom chápujúce právo, riešili otázku pomerne jednoducho. Viacmenej výlučne prihliadali len na následok. Nezaujímal sa už príliš o to, či a nakoľko mal jednotlivec subjektívne alebo objektívne možnosť vyhnúť sa nesprávne rozhodnutiu, právom postihnuteľnému skutku, prípadne jeho škodlivému následku. Dávali pocítiť práve to, že v dôsledku škodu spôsobujúcej podstaty, je potrebné tieto skutky v stanovených medziach potlačovať. Majúc teda na zreteli tieto — generálne a špeciálne preventívne hľadiská zároveň — malo sa za to, že im bude účinné zadosť, ak za spáchanie činu bude stanovený trest a páchateľ bude potrestaný. Navyše o to prísnejšie, o čo je podľa všeobecne platných kritérií hodnota vyššia spôsobená škoda. Zároveň sa ale vždy bralo do úvahy, že k skutkom došlo nezávisle na vôli jednotlivca, prípadne aj v rozpore s jeho vôľou. V dôsledku uvedeného sa tresty často, v porovnaní s ich okruhom, aplikovaným na následky vývolané úmyselným konaním, využívali v užšom rozsahu a čiastočne miernejšie.¹⁾

1. V. Ö. Beschütz. J.: Die Fehrlässigkeit innerhalb der geschichtlichen Entwicklung der Schuldlehre. Schlettersche Buchhandlung, Breslau, 1908.; Irk F.: Nézetek a büntetőjogi gondolatanségről I. In: Gödöny J. (a kol.) Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, zv. 17, Közgazd. és jogi könyvtár, Budapest 1980, str. 255-300 Erenius G.: Criminal Negligence and Individuality. P A Norstedt and Sönnner Vörlag, Stockholm, 1978

Po II. svetovej vojne sa v oblasti trestnej činnosti spáchanej z nedbanlivosti urýchlili výskumy súvisiace s príčinnosťou a prevenciou. Bolo to v prvom rade dôsledkom prudkého rozvoja motorizmu. Rozšírenie okruhu ohrozovaných ľudí je tle-nistou stránkou spoločnosti a vyvolal vo verejnej mienke ne-spokojnosť. Stalo sa však zrejším, že hrozba trestom nie je na zabrzdzenie novej „ľudovej choroby“ postačujúca. Obdobná je situácia aj v súvislosti s jednotaj narastajúcim počtom ne-gatívnych javov vyskytujúcich sa v okruhu pracovného pro-cesu, v prevádzkach a úradoch.

Zároveň započal ohromný rozvoj sociológie a psychológie a tiež aj lekárskeho vied. Bolo vykonané veľké množstvo ex-perimentov, medzi inými aj v okruhu páchatelov, ktorí z ne-dbanlivosti vyvolali škodlivý následok. Ich dôsledkom, aj na-priek tomu, že sa ani nepodarilo v dostatočnej miere príčiny objasniť je to, že úvahy smerujúce k ich vysvetleniu, aj napriek rozdielom, ktoré medzi nimi sú niekedy len málo zreteľné ale-bo niekedy aj zásadné, čím ďalej tým viac zatláčajú tradičné zjednodušujúce teórie do pozadia. Dosiahnuté výsledky moti-vujú uskutočnenie ďalších výskumov.

T tejto činnosti sa v Maďarsku od svojho vzniku zúčastňuje aj Štátny kriminologický a kriminalistický ústav. Výskum trestnej činnosti spáchanej z nedbanlivosti započal pred 25 rokmi rozbormi dopravných a priemyselných nehôd a havárií a rozborom požiarov. Motorizmus u nás prešiel búrlivým roz-vojom začiatkom 70. rokov. Je preto pochopiteľné, že — ople-rajúc sa už o skúsenosti z minulosti — intenzívna práca bola vykonaná v prvom rade na tomto úseku. Bola tiež doplnená — v druhej polovici 70. a v prvej polovici 80. rokov — výsku-mom celku a súvislosti trestnej činnosti spáchanej z nedbanli-vosti. Prebieha dôkladná analýza okruhu trestných činov v do-prave, priemyselných havárií, nehôd v domácnosti a na praco-viskách, ďalej v okruhu nedbanlivostných činov ohrozujúcich život alebo zdravie a spôsobujúcich škodu na majetku v spo-ločenskom vlastníctve. O týchto výskumoch bolo spracovaných, prípadne sú pripravené na vydanie, viac ako sto článkov, ne-sčítané množstvo popularizačného odborného materiálu, okolo dvadsať podrobných štúdií a šesť monografií. Problematika trestnej činnosti spáchanej z nedbanlivosti našla svoje miesto v materiáloch univerzít a otázkami zločinnosti sa zaoberajú-cich vysokoškolských zariadení.

Už predchádzajúci myšlienkový sled naznačuje, že veľký — a podľa očakávania ešte narastajúci — počet trestných či-

nov spáchaných z nedbanlivosti, je v priamej súvislosti so spoločensko-technickým pokrokom. Zároveň je však nemalý aj počet tých, ktoré sú na takomto pokroku nezávislé. Ba čo viac, sú bolestivým dôkazom pomalosti nášho vývoja a zmien životného štýlu.

Okruh nedbanlivostných činov, ktoré sú pre spoločnosť nebezpečné, je aj pre kriminológiu vymedzený v značnej miere skutkami kodifikovanými trestným právom. Z nich časť, pre potreby kriminologických výskumov — v prvom rade v dôsledku ich nepočetného výskytu — je nepodstatná. (To neznamená, že by v závislosti na pomernom počte týchto skutkov bola spochybňovaná ich citeľne veľká miera spoločenskej nebezpečnosti.)

V centre pozornosti kriminologických výskumov zaoberajúcich sa nedbanlivosťou ako celkom sú nehody, v ich rámci potom najmä okruh nehôd vo verejnej doprave. Spoločnosť dnes prejavuje najväčší záujem práve o tento okruh nedbanlivostných činov. V prvom rade preto, lebo je sem možné zaradiť relatívne široký okruh so základným javom práve tak, ako s rôznymi následkami potenciálne a alebo skutočne dotknutých subjektov. Na tomto mieste je najpodstatnejšie spojenie kriminológie s inými vedami.

2. Rozsah, tendencie a následky trestnej činnosti spáchanej z nedbanlivosti

O mieste trestnej činnosti spáchanej z nedbanlivosti v Maďarsku v rámci celkovej kriminality, a o zmenách, ku ktorým v nej v priebehu rokov došlo, poskytuje prehľad nasledovná tabuľka:

Údaje svedčia o tom, že kým v sledovanom období u celkového počtu spáchaných trestných činov — najmä v posledných niekoľkých rokoch — môžeme sledovať tendenciu k nárastu, zatiaľ počet trestných činov spáchaných z nedbanlivosti vykazuje pomernú stabilitu. (Je to možné inak pripísať aj skutočnosti, že v prípadoch spôsobujúcich škodu, bola v sledovanom období dolná hranica škôd viackrát zvýšená, v roku 1978 došlo k čiastočnej dekriminalizácii, resp. spôsobenie nehody paralelne s riadením vozidla v opilosti bolo prevedené do kategórie úmyselných trestných činov. (Pomerný výskyt trestných činov spáchaných z nedbanlivosti na celkovej kriminalite sa pohyboval na začiatku sledovaného obdobia v okolí 6 %. V súčasnosti ich pomerný počet klesol na 3,5 %.

Rok	Počet všetkých trestných činov	Počet nedbanlivost. trest. činov
1972	125 999	7 420
1973	125 388	7 024
1974	111 825	6 763
1975	120 889	7 011
1976	129 424	6 833
1977	123 623	6 997
1978	126 907	7 022
1979	125 267	6 340
1980	130 470	5 101
1981	134 914	5 237
1982	139 795	5 047
1983	151 505	5 410

Po tom všetkom sa môže vyskytnúť otázka: vyplatí sa vôbec sústreďovať pozornosť na výskum práve tejto formy delikvencie? Niekoľko ďalších pohľadov poukazuje na to, že áno.

Výskumy latencie poukazujú na to, že obyvateľstvo sa obáva trestnej činnosti páchanej z nedbanlivosti, zvlášť potom nehôd.²⁾ Či je to opodstatnené alebo nie, je možné rozhodnúť z početnosti ukazovateľov štatistiky poškodených. Obavy nie sú neopodstatnené, ak berieme do úvahy, že na 100 000 trestne zodpovedných obyvateľov, za posledných desať rokov — bez akýchkoľvek tendencií — ročne pripadá okolo 75—85 nedbanlivostných trestných činov. V porovnaní s úmyselnými trestnými činmi je pomerné číslo relatívne nízke. V tomto okruhu totiž na uvedenú populáciu — pri mierne zvyšujúcej sa tendencii, ale za súčasných značných výkyvov — pripadá 1200—1500 trestných činov. To zároveň znamená aj to, že berúc do úvahy aj zmeny počtov obyvateľstva, pripadá na jeden trestný čin spáchaný z nedbanlivosti 15—20 úmyselných trestných činov.

Za opodstatnené je možné považovať aj výskumy súvisiace s nedbanlivostnými trestnými činmi aj vtedy, ak vieme, že z materiálnych škôd spôsobených trestnou činnosťou, pripadá tretina na škody spôsobené z nedbanlivosti, resp. ich páchatel-

2. L. Korinek: A latens bűnözés vizsgálata, Rukopis, Pécs, 1984, str. 146

mi. Pomer vyjadruje len prostý priemer, to znamená, že sa rok čo rok mení a v jednotlivých rokoch môže byť aj značne vyšší. Najdôležitejšou príčinou toho je skutočnosť, že opakovane dochádza — prípadne aj náhodným spôsobom — k takým pohromám (výbuchom, požiarom, banským katastrofám), ktoré odhliadnuc od ich ojedinelého výskytu, znamenajú dominantné postavenie pri vytváraní štatistiky škôd.

Štatistika následkov trestnej činnosti spáchanej z nedbanlivosti vyjadriteľná v peniazoch zároveň vykazuje trend zvyšovania. Nie je možné opomenúť, že čiastky uvádzané v štatistike vyjadrujú len priamo merateľné škody. Tieto sú však u škodlivých následkov vyvolaných trestnými činmi len jednou — dnes ešte pomerne nepoznanou — časťou. Vynikajú aj čítne také škody, ktoré sú len čiastočne vyjadriteľné v peniazoch. Tento okruh, jeho pomer, je v kategórii trestných činov spáchaných z nedbanlivosti zvlášť značný.

Na podklade viac-menej spoľahlivých štatistických ukazovateľov a podstatne menej spoľahlivých odhadov vieme, že straty na životoch, definitívna alebo časovo ohraničená úplná alebo čiastočná invalidita a ťažké zranenia vyplývajúce zo spáchania trestných činov z nedbanlivosti, zafažujú národné hospodárstvo každoročne o mnohamiliardové čiastky. Skoro neobjasniteľnými sú finančné následky súvisiace s organizačnými ťažkosťami vyplývajúcimi zo zaistovania náhrad za výpadky pracovných síl.

Rôzne kategórie trestných činov spáchaných z nedbanlivosti zafažujú spoločnosť veľmi rozdielnou mierou. Kým — berúc do úvahy výkyvy viacerých rokov — pripadá na 100 000 trestne zodpovedných obyvateľov z okruhu dopravných nedbanlivostných trestných činov 70—77, z okruhu iných trestných činov technického charakteru 8,5—7,5, z okruhu iných činov namierených proti životu a telesnej integrite 6,7—8, z radov deliktov proti socialistickému hospodárstvu a majetku 8 až 10, zatiaľ čo zo súhrnu prečinov namierených proti fyzickým alebo právnickým osobám 0,6—1.

3. W. Stogmüller: Das Problem der Kausalität. In: Topitsch E. (kol.): Probleme der Wissenschaftstheorie, Wien, 1960, str. 171-190.

3. O kauzálnych súvislostiach nedbanlivostnej trestnej činnosti

V prvom rade je účelne poukázať na to, že pokiaľ sa zaoberáme príčinami v spoločnej alebo individuálnej rovine, nesmieme zabudnúť, že v skutočnosti hovoríme len o predpokladoch a okolnostiach. Aj zpomedať nich v prvom rade o tých, ktoré slúžia k pochopeniu niektorých spoločenských alebo individuálnych javov. Vývojom vedy sa vysvetlenia čím ďalej viac dopĺňujú, v rámci systému sa stále posiluje pochopenie javov. Požiadavka úplného okruhu je však iluzórna. Dnes, práve tak ako aj v budúcnosti, zostanú utajené také príčiny, ba čo viac aj také súvislosti (príčinné vzťahy, determinatívne subsystemy), ktoré kauzálny determinujú, poznané súvislosti ovplyvňujú javy. To samozrejme neznamená, že je prijateľný názor vyplývajúci z tejto úvahy, ktorý by popierať dôležitosť skúmania príčin.⁴⁾

Aj keď to už pôsobí skoro ako nadbytočné, predsa je potrebné nevyhnutne zdôrazniť, že individuálne správanie je vzdialenejšie determinované spoločensky a bližšie prostredníctvom mikroprostredia. Je prijateľný záver, podľa ktorého konanie akéhokoľvek druhu znamená uspokojovanie potrieb.⁵⁾ Tieto potreby — ako z hľadiska spoločnosti, tak aj jednotlivca — sú mnohostranne determinované. Pri prijímaní individuálneho rozhodnutia ohľadne určitého konania sú najdôležitejšími faktormi potreby, a v procese medzi rozhodovaniami hrajú rozhodujúcu úlohu. Sú to nasledovné: kultúra, záujmy, hodnoty, normy [v ich rámci právne normy majúce charakteristické špecifiká]. Rozhodovanie jednotlivca síce determinuje najbezprostrednejšie jeho založenie, predsa je však následkom, ktorý sa stelesňuje v niektorej alternatívnej možnosti, v danom jedinom [na tom mieste nesprávnom] rozhodnutí.

V procese usporadúvania poznatkov získaných v okruhu príčinných faktorov nedbanlivostných trestných činov na spoločenskej úrovni, jedným z najpodstatnejších poznatkov je, že na tejto úrovni hrá úlohu mnoho takých negatívnych prvkov,

4. P. Törnådd: The utility of searching for causes of crime. *Scandinavian Studies in Criminology*. Vol. 3. [1971] str. 23-33.

5. A. Szabó: *Bűnözés - ember - társadalom. Közgazdasági és Jogi Könyvtár*, Budapest 1980, str. 103-105.

ktoré sa uplatňujú aj v skupine úmyselnej kriminality. Nepriaznivé základné javy však môžu na jednotlivca pôsobiť rozdielnym spôsobom. V návaznosti na uvedené, v rozhodovaní vedúcom k nesprávnemu konaniu sa môžu prejavíť v inej forme.

Väčšina základných činností súvisiacich s trestnou činnosťou spáchanou z nedbanlivosti je vo vzájomnej závislosti s vedomým alebo nevedomým riskovaním. Spoločenské a právne posúdenie uvedeného je rozhodujúce. Širší výklad si vyžaduje prípad, keď páchateľ trestného činu podľa spoločenskoprávneho posúdenia prevzal nepotrebné, spoločensky neprijateľné riziko. Trestné právo vo všeobecnosti nerešpektuje riziko života človeka. Toto ponímanie je však založené na tom základe, že v rozvinutých priemyselných spoločnostiach je činnosť potrebné vykonať bez toho, aby to malo škodlivý následok. Po cestách je možné riadiť motorové vozidlá, v továrňach je možné obsluhovať stroje, a to všetko bez toho, aby človek obsluhujúci nebezpečené zariadenia pochybil. Nie je ťažké dovodiť, že takýto názor je nepodložený. Spomínané okolnosti rizika trestneprávne odsudzovaného spoločnosť v priebehu svojho vývoja sama vytvára. Pokiaľ podstatná časť ľudí nie je schopná vyhovieť, príčina je spoločenská. Rozhodovanie človeka je ohraničené. Závisí na ňom len čiastočne, či tej ktorej nebezpečnej činnosti hodlá alebo nehodlá byť účastný. Preto ho je možné (a vlastne malo by sa) motivovať len na uvážené a nie na bezchybné konanie.

Väčšina trestných činov spáchaných z nedbanlivosti je v spojení s dopravnými nehodami. Ako je známe, ich počet je vysoký, a napriek veľkému počtu pokusov o nápravu, neklesá v požadovanej miere a tempe. Ba práve naopak, v poslednom čase sa situácia stala výslovne nepriaznivou. Do popredia sa žiada uviesť konštatovanie, ktoré je založené na niekoľko desaťročí trvajúcich pozorovaniach, totiž že poruchy vyskytujúce sa vo fungovaní spoločnosti majú bezprostredný dopad na individuálne správanie, samozrejme v negatívnom smere.⁶⁾ To sa potom odzrkadľuje v reflexných rozhodnutiach. Mohlo by to byť kompenzované jednak za predpokladu, že by súčasne bolo možné dosiahnuť rýchlu nápravu (vidiac zo zorného uhla rozhodnutie konajúceho človeka), v objektívnych podmien-

6. J. Cohen: - B. Preston: Causes and Prevention of Road Accidents, Farber and Farber, London, 1966, str. 419-420.

kach, ktoré napomáhajú bezchybnej činnosti, jednak že by sa dávalo zvyšovať účinnosť systému preventívnych aktivít ovplyvňujúcich správanie človeka. Úsilie vyvíjané v tomto smere po celom svete nebolo doposiaľ nikde schopné nastoliť naznačenú rovnováhu.

V krátkosti je potrebné zmieniť sa aj o trestnom čine, ktorý dŕžajme už bude v krátkej budúcnosti považovaný za jeden z najzávažnejších, a to o poškodzovaní životného prostredia. Skúmajúc súčasnosť, je výstrahou už tá skutočnosť, že takýto trestný čin sa vyskytuje len medzi ustanoveniami Trestného zákona, avšak v právnej praxi sotva. Je to dôsledkom toho, že právna citlivosť voči procesom prejavujúcim sa v dihodobej perspektíve, často s nenapraviteľnými následkami a takým, ktoré vyvolávajú kvalitatívne zmeny v ľudskom okolí, je nízka. Hoci nie je ani tak ťažké uznať, že poškodzovanie životného prostredia už dnes ohrozuje praktickú existenciu budúcich generácií v takej miere (nehovoriac pri tom ani o kvalite života), že vo vzťahu k tomuto riziku sú mizivé i následky na životoch, ktoré pri trestnej činnosti z nedbanlivosti nepresahujú ročne ani čísla vyjadrované v tisícoch. Z toho vyplýva, že na tomto úseku je potrebné zvýšiť aktivitu trestného práva (jeho aplikácie). A to aj v tom prípade, ak tým — čo aj v obmedzenej miere — napomôžeme len účinnosti iných aktivít.

Na nasledovnej úrovni je praktické jednotné prejednanie kauzálnych činiteľov mikroprostredia a jednotlivca. Je všeobecne uznávané, že vo vytváraní správania hrá najdôležitejšiu úlohu bezprostredné okolie. Uvedené platí o to viac, že aj determinanty makroprostredia sa k jednotlivcovi dostávajú vo forme prehodnotenej situácie tohto spoločenstva. Odpovede človeka na výzvy spoločnosti sú v skutočnosti upravované mierou, ktorú preňho predstavuje miera stanovujúce spoločenstvo.

Pomocou životopisných charakteristík je viac-menej možné sledovať socializačný proces jednotlivca, rovnako aj jeho miesto, ktoré v spoločnosti zaujíma. Socializácia je proces, ktorý sprevádza celý ľudský život. Všeobecný sociálny (spoločensko-ekonomický) štatút sprostredkúva v relácii k jednotlivcovi preferovaný, vyžadovaný, záujmový, hodnotový a normový systém. Čím je jednotlivec viac socializovaný, tým sa dokáže lepšie zbavovať závislosti na svojom okolí. Žiaľ toto zistenie platí aj obrátene. Prakticky od detského veku je jeho celý život v úzkom spojení s okolím, a toto v značnej miere určuje smery jeho ďalšieho rozvoja.

Zvlášť je potrebné zmieniť sa o jednom z (neoddeliteľných) prvkov životnej aktivity človeka, o preberaní rizika. Je dôležité upozorniť, že riziká súvisiace so životom a zdravím posudzujú rôzne vrstvy spoločnosti rôzne.⁷⁾ V kultúre niektorých vrstiev, v hodnotovom systéme, ktorý si vytvorili, je preberanie uvedených rizík nielen trpené, ale má (pozitívny) hodnotový obsah. Tradíciu uvedeného je možné dovodiť z dôb predchádzajúcich urbanizácií. Na jednej strane otvorenosť tých, ktorí sa v spoločenskom rozvrstvení nachádzali na rozdielnych miestach, na druhej strane ich možnosti vo veľkej miere určovali, ako rýchlo a v akej miere sú schopní zosúladiť sa s predstavami predstaviteľov vedenia spoločnosti, smerujúcimi k zúženiu okruhu rizika.

V ďalšom nasleduje stručné zhrnutie súvislostí, nadväzujúcich na trestnú činnosť spáchanú z nedbanlivosti a súvisiacich s účasťou v niektorých pomerne samostatných javových skupinách.

Skôr uvedené vo svojej jednote vysvetľuje predovšetkým to, prečo sú na trestných činoch proti životu, ktoré nemajú nehodový charakter, účastní v prvom rade tí, ktorí sa nachádzajú vo viacnásobne nevýhodnom položení. A to ako v postavení páchateľov, tak aj poškodených. Páchatelia zabitia z nedbanlivosti (v jeho tradičnej podobe) totiž v rozhodnej miere pochádzajú z radov manuálne pracujúcich robotníkov bez vzdelania alebo bez ukončeného vzdelania a odbornej prípravy. Na poruchy ich spoločenskej adaptácie — v miere signifikantnej aj vďaka iným skupinám páchateľov trestnej činnosti z nedbanlivosti — poukazujú aj iné početné znaky. Počínajúc nevýhodným položením majúcim praktické základy v okolnostiach výchovy v domácnosti, cez časté zmeny pracovného pomeru, priaznivé posudky obdržané od zamestnávateľov, až po pomerne vysoký pomer recidívy. V mnohých prípadoch je zjavný aj alkoholizmus, alebo značná závislosť na takýchto nápojoch. Väčšina z nich sa v čase spáchania trestného činu nachádzala v stave ovplyvnenom požitím ľahových nápojov.

Z pohľadu spomínaných signifikantných ukazovateľov nevykazujú v žiadnom smere rozdiely ani poškodení. Mimo náhody je v tomto okruhu snáď len vek jediným takým faktorom, ktorý rozhoduje, kto z účastníkov bude útočník a kto obeť.

7. A. Lesonci: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értekekben, Gondolat, Budapest. 1977, str. 419-420.

Pre túto skupinu je rovnako charakteristický rozháraný rodinný život. Je medzi nimi mnoho takých, ktorí žijú v neusporiadaných rodinných pomeroch, rozvedených, žijúcich v zlých bytových podmienkach, používajúc odborný termín teda „nezakorenených osôb“.

Je zistiteľné, že páchatelia patriaci do okruhu nehôd v domácnosti a vo voľnom čase — odhliadnuc od posledne uvedeneho faktoru — vykazujú s tým, čo sme uviedli v predchádzajúcom, mnoho príbuzných znakov. Aj u nich skoro vždy hrá svoju úlohu mimoriadne zaostalé vedomie. V zajatí uvedeného, väčšina z nich nielenže nie je schopná čeliť novým nebezpečenstvám komplikujúcej sa spoločnosti, ale nie je schopná uvážiť a zvládnuť ani ničivé účinky najklasickejších zdrojov ohrozenia, a to vody a ohňa. Ďalším problémom je pomerná zriedkavosť a nevypočítateľnosť týchto nešťastí. (Zistenie platí aj na okruh trestných činov súvisiacich s nehodami, o ktorých bude zmienka v ďalšom.) Nedbanlivostné správanie zďaleka nie je ojedinelé. Práve naopak, jedná sa o opomenutia, ktoré sa opakujú deň čo deň. Práve preto k nehode môže dôjsť kedykoľvek. Nepriaznivý následok sa však po dlhú dobu nedostavuje. To potom pred udalosťou s následkom posudzovaným prostredníctvom trestného práva — v dôsledku návyku — otupí vedomie nebezpečenstva osoby, vôči ktorej sa neskôr vyváža zodpovednosť. Chybný skutok vyvoláva nehodu z pohľadu osoby rutinovane a obvykle konajúcej úplne náhodne, a ojedinele. Nehodnotí však už tú skutočnosť [mnohokrát ju ani nespozoruje], že často len šťastná náhoda zabráni vzniku závažného následku.

Páchatelia nehôd na pracovisku sa podstatnou mierou odlišujú od skôr uvádzaných skupín. Ich školské vzdelanie je vyššie, pomer profesne vyučených je vyšší, a v iných sociologických ukazovateľoch sa v podstate zhodujú s priemernou populáciou, presnejšie, s podstatnými charakteristikami robotníkov.

Osoby, ktoré sú týmito trestnými činmi poškodené, sa v mnohých smeroch podstatne líšia od páchatelov. Pre väčšinu z nich je charakteristická tá istá nízka socializácia a viacnásobné nepriaznivé položenie, ako pre skupinu páchatelov trestných činov pojednávaných v predchádzajúcej časti. Vo väčšine prípadov sa jedná o zaučených a o pomocných robotníkov, ktorí sa ešte neadaptovali vo vzťahu k nebezpečenstvu vyplývajúcejmu z nového života a pracovných postupov. Značná časť z nich

vlastným správaním narušujúcim pravidlá, aktívne prispela k vzniku utrpeného poškodenia.

Často sa stáva, že až po tej ktorej závažnej nehode sa prídete na to, že porušenie predpisov o bezpečnosti práce nie je ojedinelý jav. V továrňach, závodoch, v záujme rýchleho plnenia pracovných úloh, sú predpisy v širokej miere a po dlhý čas ponechávané bez povšimnutia. Vedúci pracovníci na rôznych úrovniach sa v takýchto prípadoch so zvláštnou obľubou odvolávajú na potreby výroby, nedostatok pracovných síl, vyššiu účinnosť a pod.

Veľmi závažným je dôsledok, ktorý tento náhľad vyvoláva v domácnosti, ktoré vznikajú pri činnosti majúcej charakter v jednotlivcovi. Jeho následky sú sledovateľné pri nehodách priemyselnej práce. Na pracovisku v akej takej miere ešte existuje kontrola dodržiavania predpisov o ochrane pri práci. Stroje a zariadenia sú tiež opatrené vo väčšej či menšej miere vybavením, ktoré vylučuje vznik následku vyplývajúceho z pochybenia človeka. Tak sa človek naučí aj to, že takéto vybavenie chýba, ale vyrábať sa aj v tom prípade musí. Ba čo viac, naučí sa aj to, že bez ochranných pomôcok sa vo všeobecnosti pracuje ľahšie a rýchlejšie.

Následne, vo voľnom čase, keď by chcel pracovať ešte rýchlejšie, a keď vonkajšia kontrola a prípadná obava z potrestania nie je prítomná, neuvažuje o (prípadne v paragrafovom znení sa nachádzajúcich, ale z hľadiska ochrany života a zdravia predsa len) aj na tomto mieste nevyhnutne potrebných predpisoch. Pre neho je zbytočnou brzdou výstavba domku podľa plánu, dodržiavanie predpisov a ochrana pred stykom a pod.

Najväčším okruhom trestných činov spáchaných z nebanlivosti sú cestné dopravné nehody. Ich charakteristické znaky sú v mnohých smeroch podobné s dvomi posledne uvádzanými nehodovými formami. S tou najpodstatnejšou výnimkou, že potenciálny okruh páchatelov a poškodených je tu najširší, vlastne každý člen spoločnosti bez výnimky.

Výskumy poukazujú na to, že na individuálnej úrovni sa prejavujúce teoreticky rovnaké šance, sa už neuplatňujú na úrovni spoločenského javu. Tak ako aj pravdepodobnosť nehôd v domácnosti je určitá, viacmenej dobre ohraničiteľná, u osôb spĺňajúcich predpoklady uvádzané v argumentácii o mnoho vyššie, tak aj v okruhu cestných dopravných nehôd, ako okruh potenciálnych páchatelov, tak aj možných poškodených, vychádza z určitej pomernej menšiny.

Dôkaz uvedeného zistenia je nasledovný: inteligencia, ktorá je, čo sa týka vlastníctva motorových vozidiel v relácii k celkovému obyvateľstvu (zvlášť podľa údajov spred 10—15 rokov) značnou mierou nadhodnotená, zatiaľ v okruhu osôb, ktoré vyvolali nehody posudzované ako trestné činy v doprave, je silne podhodnotená. V prípade robotníkov je situácia práve opačná: spoločenská vrstva predstavujúca polovicu obyvateľstva vyvoláva (a utrpí!) 5/6 všetkých cestných dopravných nehôd. V okruhu dopravnej deviancie a determinanty mikroprostredia, ale aj individuálne vlastnosti v najužšom zmysle. Ochota prebrať riziko — ako snáď najrozhodnejší faktor — aj nad rozdielnosť uvádzané v predchádzajúcom rozdelení (o vysvetlení ktorého už bola zmienka), je determinovaná aj biologicky. Toto vymedzenie sa prejavuje v psychologickom výkone.

V predchádzajúcom bola často reč nie o páchateloch a poškodených, ale o účastníkoch rizikových situácií, o „nehodovníkoch“. Použitie terminológie nie je náhodné. Trestné činy z rizika vo všeobecnosti, či už naplňujú jednu alebo druhú úlohu, sú veľmi často závislé na náhode. Výnimky samozrejme existujú. Tak napríklad v okruhu nehôd v domácnosti, ktoré naplňujú pojmové znaky trestných činov, dominujú u poškodených detské obete. Príslušnosť k sociálnemu štatútu — medzi páchatelom a poškodeným — je predsa totožná. Navyše pri aplikácii skoršie uvedeného zistenia na celý okruh nehôd v domácnosti je už toto v plnej miere platné. Výnimku tvoria len prevádzkové nehody. Na tomto mieste si je možné povšimnúť, že naproti páchatelom z radov odborne pripravených robotníkov stoja typicky odborne nevyškolení poškodení.

Doterajšie zistenia môžu budiť dojem, ako keby oblasť trestných činov spáchaných z nedbanlivosti a poškodzujúcich majetok ustúpila do pozadia. Preto opätovne je potrebné upozorniť, že aj vo väčšine týchto činov pôsobia v predchádzajúcom podrobne rozoberané mechanizmy. Drvivá väčšina z nich — odhliadnuc od rozdielneho charakteru následku — sa v ničom nelíši od dopravných alebo závodných nehôd. Najväčšou príčinou tohoto rozdielu — ako už o tom bola reč — je náhoda, činiteľ úplne nezávislý na chybnom rozhodnutí, nesprávnom konaní osoby, ktorá sa dopustila opomenutia, alebo ich súhra.

V etiologickej časti o jednej dôležitej otázke sotva padlo slovo. A tou je opilstvo. Viac príčin svedčí o tom, aby o tejto téme bolo hovorené oddelene od ostatných faktorov.

Posudzovanie spotreby alkoholu — podobne ako inde — je u nás rozporné. Na úrovni hromadného javu je rozpoznaná jeho nebezpečnosť, zvlášť v niektorých oblastiach života. Na skupinovej alebo individuálnej úrovni je však situácia často iná. V tomto okruhu tradícia často ešte ignoruje zmenený spôsob života — tentoraz sem zahrňujúc aj pracovné postupy.

Výskumy poukazujú na to, že vo všetkých oblastiach regulovaných pracovných postupov (zaradujúc sem tentoraz aj dopravu), nielen púha účasť opitých osôb znamená zvýšené nebezpečenstvo. Vyplyva z nich tiež, že ako na strane páchatelov, tak aj na strane poškodených, početné znaky signifikantne oddeľujú opitých od tých, ktorí sa dopustili navonok podobného skutku, vyvolávajúceho rovnaký následok. Už bola zmienka o tom, že páchatelia a poškodení nedbanlivostných trestných činov proti životu, ktoré nemajú nehodový charakter, v mnohých prípadoch majú kriminálne osobnostné znaky. Tiež aj v tom, že väčšina z nich sa činu dopustila pod vplyvom alkoholu.

Toto zistenie — aj keď v obmedzenom rozsahu — je možné rozšíriť aj na okruh osôb vyvolávajúcich nehodu (akúkoľvek nehodu) v opilosti. Podľa skôr uvádzaných pohľadov, (usporiadanosť rodinného života, ukončené školské vzdelania, odborná spôsobilosť, pomer k pracovisku) sa skupiny opitých a triezvych páchatelov od seba odlišujú.

Na úrovni hromadného javu podstatou rozdielu medzi skutkami spáchanými v opilom a triezvom stave je pravdepodobnosť nastania závažnejšieho následku. Už v priebehu spoznávania osobnostných znakov tzv. nehodovníkov sa dostalo na povrch spojenie medzi frekvenciou nesprávneho konania a pravdepodobnosťou vzniku nehody. Podľa toho teda čím častejšie sa niekto dopustí chybného kroku, o to väčšia je pravdepodobnosť, že pochybenie sa prejaví v konštelácii trestného činu. Teda vtedy, keď aj iné podmienky napomôžu nastaniu škodlivého následku. Je tiež známou vecou, že neadekvátne odpovede opitého človeka okoliu — opäť len na úrovni hromadného javu — sú častejšie ako u triezveho človeka. Preto je vyššia pravdepodobnosť spáchania (alebo statia sa obeťou) trestného činu.

4. Zhrnutie a úvahy o účinnej prevencii

Podstatnejšie vývody pre účely prevencie z morfológických a etiologických zistení nedbanlivostnej trestnej činnosti sú nasledovné:

a) Nedbanlivostná trestná činnosť je súčasťou celkovej kriminality. Svojim charakterom sa však nedbanlivostná trestná činnosť od trestnej činnosti úmyselnej v mnohých smeroch odlišuje. V rámci nedbanlivostnej trestnej činnosti sú relatívne samostatnými okruhmi nielen okruhy dopravy, ale aj celý okruh nehodových skutkov (vedľa uvedených aj súbor trestných činov nehôd v závodoch, zamestnaní a domácnosti).

b) Veľká väčšina z nich je posudzovateľná ako sprievodný znak technického pokroku, kým ich menšia časť poukazuje na spoločenskú zaostalosť charakteristickú pre určité spoločenské vrstvy. Posledne uvedené zistenie je rovnako platné pre vedomie páchatelov a poškodených a materiálne podmienky uskuotočnenia, okolnosti spáchania činu, nástroje.

c) Z nedbanlivosti vznikajúce poškodenie života, telesnej integrity, zdravia, majetku nie je možné potrieť len prostredníctvom vhodných zásahov a nástrojov, ale je možné ich počet znížiť a udržať pod kontrolou. Na uvážlivé správanie je možné človeka zainteresovať, bezchybné, neomylné správanie však nie je možné dosiahnuť.

d) V závažnosti následku vzniklého chybným rozhodnutím (konaním alebo opomenutím), má dominantnú úlohu náhoda. A to ako pri vzniku alebo nenastatí následku, tak aj pri jeho miere závažnosti.

e) Vychádzajúc z uvedeného, prevencia by sa mala zamerať na také vytvorenie materiálnych podmienok a okolností, ktoré by pre prípad možnosti ľudského pochybenia, v prípade nesprávneho rozhodnutia postupne umožňovali vyhnúť sa škodlivým následkom. Na druhej strane, na úseku vytvárania vedomia je potrebné vykonať takých opatrení, ktoré by v prvom rade neboli (neboli len) orientované na vyhnutie sa následku, ale spôsobilé na to, aby jednotlivec mohol lepšie pochopiť vzťah medzi konaním a následkom, a tým bol motivovaný k preberaniu zvýšenej miery zodpovednosti voči spoločnosti k vyhnutiu sa chybnému rozhodovaniu.

Cieľom prevencie je znižovanie následkov, náprava materiálnych (vonkajších, trestnej činnosti napomáhajúcich) podmienok a vystúpenie proti tým, ktorí sú dlhodobo pre spoločnosť nebezpeční, proti tým, ktorí sa prezentovali nebezpečným konaním (voči potencionálnym páchatelom trestných činov).

Dosiahnutie zmiernenia počtu trestných činov spáchaných z nedbanlivosti, závažnosti následkov základných javov, je naj-

rýchlejšie a najúčinnnejšie možné cestou zlepšenia objektívnych podmienok, zlepšením široko chápaných infraštruktúrnych podmienok. V okruhu znižovania trestných činov súvisiacich s nehodami majú veľký význam pravidlá určené k napomáhaniu bezpečnej činnosti, pravidlá ovplyvňujúce vykonávanie činností v určitom smere.

Motivácia jednotlivca na uvážlivejšie správanie je založená na súlade pozitívneho ovplyvňovania a sankcionovania. Základ je však treba položiť do oblasti napomáhania kultúrneho rastu, lebo tento je zárukou dobrovoľnej úcty k relevantným hodnotám, dobrovoľnému dodržiavaniu noriem určených na ochranu hodnôt. Takáto činnosť samozrejme prekročí rámec aktivít prevencie kriminality chápanej v užšom zmysle. Prevencia v tomto zmysle má byť založená na rozpoznávaní a uznávaní praktických a náhodných súvislostí medzi pochybením a následkom. K tomuto napomáha úprava spôsobov správania založená na ľudskej zodpovednosti — a preto vylučujúca nadbytočné regulovanie správania — ďalej vynucovanie dodržiavania predpisov, kontrolu, a pokiaľ je to potrebné aj sankcionovanie.

S ohľadom na početné spoločné charakteristické znaky, pomernú samostatnosť nehôd, je potreba tie hlavné okruhy (doprava, priemyselný výkon práce, domácnosť a voľný čas) nehodovej prevencie v každej rozvinutej priemyselnej spoločnosti pojať do jednotného, vyčerpávajúceho systému.

Trestneprávne nástroje sankcionovania majú v rámci prevencie druhoradý význam. Na okruh trestných činov spáchaných z nedbanlivosti je zvlášť zjavné zistenie, že najpodstatnejšia nie je prísnosť trestu; ale jeho neodvratiteľnosť. Je potrebné vyvinúť úsilie v tom smere, aby osoby, ktoré znamenajú v dôsledku svojich skutkov pre spoločnosť zvýšené nebezpečenstvo, boli rozhodne odlišiteľné od tých, ktoré vykazujú spravidla uvážlivé správanie. Tohoto je možné dosiahnuť len cestou postupného potláčania (do pozadia) posudzovania z hľadiska následkov. V záujme uvedeného stojí za uváženie, či by nebolo vhodné vyňať trestné činy spáchané z nedbanlivosti z okruhu tzv. následkových trestných činov a previesť ich medzi tzv. formálne trestné činy. Ešte neboli využité na páchatelov trestných činov spáchaných z nedbanlivosti tresty účinnejšie ako klasické tresty. V záujme zamedzenia, resp. odvrátenia rôznej újmy spojenej s trestom, stálo by v rámci trest-

ného konania za uváženie uplatňovanie inštitútu odvrátenia.⁸⁾ v ďaleko širšej miere, ako doposiaľ. Uplatňovanie trestu odňatia slobody voči páchatelom nedbanlivostnej trestnej činnosti je v mnohých súvislostiach rozporné so základnými zásadami upustenia od potrestania (napr. ochrana spoločnosti miesto núteného oboznámenia sa s normami spoločenského súžitia). Tresty musia byť vhodné, aby na úrovni generálnej prevencie — účinným odstrašením — účinnejšie ako doposiaľ zainteresovali členov spoločnosti na uvážlivom správaní, a páchatelov — cestou zmeny nesprávneho založenia — odradili od páchania ďalšej trestnej činnosti.

---

8. Á Erdel: Az elterelés és a társadalom védelme. Príspevok na medzinárodnej konferencii „Ochrana spoločnosti a prevencia“ Visegrád, 1984, str. 15-17 rukopisu.

F. Irk: Criminological Connections from the Complex of the Criminal Activity in the Hungarian People's Republic Perpetrated through Carelessness

The Hungarian criminologist Ferenc Irk spares in his contribution a thought for some criminological questions of the most serious forms of the careless conduct — viewed at present from the point of view of its consequence, of crimes. In his considerations he proceeds from the fact that in spite of the decline of registered crimes perpetrated through carelessness with regard to the overall criminality Hungarian citizens, as demonstrated by the investigations of latency, are afraid in the first place of these delicts, particularly of accidents. The author regards this anxiety as well-founded, in the first place with regard to the relevance of the consequences and effects of these delicts.

The author pays main attention to the questions of the connection between cause and effect of crimes perpetrated through carelessness. He points out certain specificities in the etiology of the crimes of manslaughter through carelessness (in its traditional form), of the accidents in the household and in the free time, on the workplace, in traffic. He accentuates the necessity to increase the interest in those cases when the perpetrator of a crime „according to the social estimation took over an unnecessary, socially, unacceptable risk“. In this connection he regards as unsubstantiated the opinion that man can perform any activity, e. g. drive a motor vehicle, without the possibility to make a mistake.

In his work the author considers briefly also the question of the damage caused to the human environment when damage is inflicted also upon further generations and the etiology of delicts perpetrated through carelessness in connection with the consumption of alcoholic drinks.

In the conclusion he brings a number of suggestions in connection with the possibilities of prevention that should be directed at such a creation of material conditions, circumstances that would enable, for the event of the possibility of human mistake, in case of an incorrect decision, to avoid gradually the harmful consequences. At the same time to form the consciousness of an individual so as to make him better understand the relation between his conduct and its consequences.